

JOHN WALBRIDGE

İSLAM'DA
TANRI VE
MANTIK

Çeviri: Erdem Tilci

alBaraka
Yayınları

JOHN WALBRIDGE

Indiana Üniversitesi Orta Doğu Dilleri ve Kùltürleri Bölümü'nde profesör olarak görev yapmaktadır. İslam felsefesi, İslam düşünce tarihi ve özellikle İran felsefesi üzerine uzmanlaşmıştır. Çalışmaları İbn Sina (Avicenna), İslami bilim tarihi ve İslam dünyasında modernleşme süreçleri üzerine yoğunlaşmıştır. Birçok akademik kitap ve makale kaleme alan Walbridge'in eserleri, İslam felsefesinin Batı düşüncesiyle etkileşimine ve çağdaş dünyadaki önemi ne ışık tutmaktadır. Akademik kariyeri boyunca hem klasik metinler üzerine çalışmış hem de modern yorumlarla İslam düşünce geleneğini çağdaş okuyuculara tanıtmıştır.

ERDEM TİLCİ

1986 yılında Bursa'da doğdu. Lise eğitimini İstanbul'da tamamladı. 2010 yılında Selçuk Üniversitesi İktisat Bölümü'nden mezun oldu. 2018 yılında Ankara Üniversitesi Felsefe Tarihi Bölümü'nde "Heidegger'in Hegel Yorumunun Eleştirel Bir Değerlendirmesi" başlıklı yüksek lisans teziyle mezun oldu. 2024 yılında ise Hacı Bayram Veli Üniversitesi Felsefe Bölümü'nden "Erken Dönem Sartre'da Özgürlük Olanaklarının Çözülmesi" başlıklı doktora teziyle mezun oldu. Son 10 yıldır çeviri çalışmalarını sürdürmektedir.

AMİL SALİH GÜNGÖREN

2000 yılında Konya'da doğdu. İlk, orta ve lise tahsilini memleketinde tamamladıktan sonra Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Hukuk Fakültesinden mezun oldu. Ardından Özel Hukuk Anabilim Dalında, İslam Hukuku alanında yüksek lisans eğitimine başladı. Lisans hayatı boyunca muhtelif müesseselerde klasik-modern Arapça ve şer'î ilimler tahsil etti. Yeminli mütercim Güngören'in başta fıkıh, akâid ve zühd-rekâik olmak üzere birçok sahada tercüme, transkripsiyon ve edisyon çalışmaları bulunmaktadır. Hâlen avukatlık yapan Güngören, evli ve bir çocuk babasıdır; Arapça ve İngilizce bilmektedir.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR	7
YAZIM KILAVUZU, İSİMLER VE KAYNAKLAR	9
GİRİŞ	11

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLAMİ AKIL GELENEĞİNİN OLUŞUMU	17
---------------------------------------	----

1. İslam'da Akıl Sorunu: İslam Akılcı Olmayan Bir Din ve Uygarlık Mıdır?	19
2. Aklın Çeşitliliği	25
3. İlahi Aklın Ampirik Bilgisi	41
4. Farabici Din ve Felsefe Sentezinin Başarısızlığı	69
5. Tasavvuf, Klasik Sonrası İslam Felsefesi ve İslam Biliminin Yükselişi ve Düşüşü	103

İKİNCİ BÖLÜM

MANTIK, EĞİTİM VE ŞÜPHE	121
-------------------------------	-----

6. İslami Mantık Nerede? İslam Eğitiminde Skolastik Akılcılığın Zaferi	123
7. İslami Mantığın Uzun İkindisi	139
8. Fikir Ayrılığının Kurumsallaşması	163

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSLAMİ AKILCILIĞIN DÜŞÜŞÜ VE GELECEĞİ 177

9. İslam'da Skolastik Aklın Çöküşü ve Yok Oluşu..... 179

10. Kesinlikler Karmaşası: İslami Aklın Geleceği 193

SEÇİLİ KAYNAKÇA 211

DİZİN..... 229

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR

Bu kitabı üç çeşit okuyucuyu düşünerek kaleme aldım: İslam hakkında, televizyon ve gazetelerin şekil verdiği izlenimlerden daha fazlasını bilmek ihtimali olmayan kültür sahibi Batılı okuyucu; modern dünyada kendi toplumunun başına gelen talihsizliklerden rahatsızlık duyan Müslüman okuyucu ve İslami çalışmalar uzmanı okuyucu. Ne yazık ki bu okurların farklı türden gereksinimleri vardır ve umarım her biri diğerinin ihtiyaçları karşısında hoşgörü sahibi olur.

Elinizdeki kitabı, İslam'la ilgili uzmanlık bilgisi olmayan kültür sahibi Batılı okuyucunun anlayabileceği şekilde kaleme almayı denedim. Bu nedenle İslam'a dair, özellikle de Arapça sözcüklerin ve isimlerin yaygın kullanımını konusunda fazlasıyla bilgi sahibi olduğumu varsaymaktan imtina ettim. Teknik İslami kavramları genellikle tanımlamaya çalıştım ve metinde ilk kez ortaya çıktıklarında kaynaklarını (*name*) tespit ettim. Dizin kısmında kısa tanımlar ve saptamalarda sundum. Bununla birlikte kitapta, teknik ayrıntıların yoğunluğu hasebiyle uzman olmayan kişilerin sabrını talep ettiğim bölümlere de yer verdim.

Müslüman okurlarım açısından bu kitap, esas itibarıyla teolojik bir çalışmadır; modern İslam toplumunun gereksinimleri ışığında, akılcı İslam geleneğinin zenginliklerini yeniden incelemeye dönük bir çağrıdır. Umarım ki bilgi sahibi okurlarım açısından bu kitap, en azından hâlihazırda bilmekte oldukları şeyleri, özellikle de “İslam entelektüel sentezinde akılcılık” ve “skolastik akılcılığın merkezi önemi” başlıklarını hatırlamalarını sağlar.

Bu kitap, İslam çalışmalarıyla ilgili lisans düzeyinde kaleme aldığım ilk makalemize kadar geri giden kariyerim boyunca geliştirdiğim fikirleri temsil ediyor. Kitap, ilk olarak Pakistan'daki İslam eğitiminde mantığın rolü,

daha sonra Türkiye'de İslam bilimi ve tıbbının felsefeyle ilişkisi üzerine yürüttüğüm çalışmanın bir yan ürünü olarak bu özgün forma erişti. Fulbright programı da dâhil olmak üzere Pakistan ve Türkiye'de birer yıl geçirmeme izin veren çeşitli kuruluşlar¹ tarafından cömertçe finanse edildi. Kitabın bazı bölümleri ilk olarak *İslam Çalışmaları* dergisinde yayınlanmıştı ve ben bu makalelerdeki materyalleri yeniden yayınlamama izin verdikleri, özellikle Dr. Zafar Ishaq Ansari'nin teşvikiyle İslam eğitiminde mantığın rolü üzerine yaptığım çalışmaları destekledikleri için kendilerine minnettarım. Kitabın dikkat çeken bölümleri, ilk olarak Lahor'daki Punjap Üniversitesi'nde ve İstanbul'un Üsküdar ilçesindeki İslam Araştırmaları Merkezi'nde verilen konferanslar olarak sunuldu. Ayrıca İslam Araştırmaları Merkezi, bana mükemmel araştırma kütüphanelerine, ofis alanına, araştırma desteğine ve en önemlisi de arkadaş canlısı, entelektüel olarak teşvik edici ve lezzetli öğle yemeklerine erişim sağlayan bir burs imkânı tanımıştı. Orada bana ev sahipliği yapan Dr. Nuri Tınaz ve Aydın Topoğlu'na hasretten teşekkür etmek istiyorum. Keza Penjap Üniversitesi'ndeki kütüphanecilere, İslamabad'daki Ganj-Bakhsh Kütüphanesi'ne, İstanbul'daki muhteşem Süleymaniye Kütüphanesi'ne, İSAM Kütüphanesi'ne ve Indiana Üniversitesi Kütüphaneleri'ne de teşekkür etmek istiyorum.

Bu fikirleri yıllar boyunca çeşitli kişilerle tartışmış olsam da İslam uygarlığında bilim ile akıl arasındaki ilişkiyi biraz istemsizce de olsa düşünmememe vesile olan, Orta Çağ Avrupası'ndaki akıl ve bilimin rolü üzerine yazdığı kitapları alana dair hazırlamış olduğum mütevazı çalışmalarına örneklik teşkil eden, bilim tarihi ve felsefesi alanında fahri profesör olan dostum Edward Grant'e ayrıca teşekkür etmek istiyorum.

Destekleri ve hoşgörülerini için aileme; oğullarım John ve Nathaniel'e, akademik araştırmalarım ile uzun yurtdışı seyahatlerime katlanıp kariyerimin büyük bir kısmında bana eşlik edip beni destekleyen merhum eşim Linda Walbridge'e her zamanki gibi şükran borçluyum. Son olarak, çok çetrefilli bir dönemin sonunda hayatıma girip beni aydınlatan, Türk kütüphanelerinde bana tercümanlık yapan, bu eserin sondan bir önceki hâli olan konferanslara katılıp son 7 yıldır yaptığım her işte beni cesaretlendiren eşim Frances Trix'e özel olarak teşekkürü bir borç bilirim.

¹ Zikri geçen kuruluşlar Amerikan-Pakistan Çalışmaları Enstitüsü, Amerikan Felsefe Derneği, Guggenheim Vakfı ve Indiana Üniversitesi'dir.

YAZIM KILAVUZU, İSİMLER VE KAYNAKLAR

Arapça kavramları, Orta Doğu araştırmacılarının yaygın olarak kullandığı sistem uyarınca ufak tefek değişikliklerle kayda geçirdim. Bu sistem, uzmanlara tanıdık gelecektir. Dięer İslami dillerden kavram ve isim alıntıladiğim nadir durumlarda ise İngiliz dilinde yerleşik bir eşdeğeri olmadığı sürece bunları, kolaylık olsun diye Arapça olarak işleme koymadım. Keza yine kolaylık olsun diye Arapça isimlerin başındaki belirlilik (*ma'rif*) takısı olan “ل (elif-lam: *al*)” ekini de sıklıkla metne dâhil etmedim.

Böyle bir çalışmada, Arapça terminoloji ve isimler kullanmak kaçınılmazdır ama bu kullanımı genel okurun, en azından sabırlı bir okuyucu kitlesinin kolayca anlayabileceği şekilde sınırlandırmaya çalıştım. Mümkün oldukça Arapça kavramlar yerine İngilizce muadillerini kullandım. İslam'a dair dinî bir kavramın hemen hemen her çevirisine, kesin olmadığı için itiraz edilebilir fakat kanaatimce genel olarak okuyucunun başlangıçta anlayabileceği bir kavram kullanmak ve bunun alışıl gelmiş anlamından nasıl daha farklı olduğunu açıklamak, okuyucunun bir kavramla başlayıp ona o kavramın anlamını sıfırdan açıklamaya çalışmaktan daha iyidir. Okuyucunun sözlük olarak kullanabileceği dizin bölümünde, kavramların ve isimlerin kısa tanımlarını verdim. Aynı zamanda önemli kavram ve şahıslar hakkında, metinde bahsedildikleri ilk yerin dipnotunda doyurucu bilgiler vermeye çalıştım. Basım tarihleri hususene Hicri takvime göre verilen kitaplar dışında, bütün tarihleri Miladi takvime göre kayda geçirdim.

Çalışmamda özel yorumu hak eden bir kavram *köktenci* kavramıdır. Yaygın olarak kullanılan bir kavramdır fakat itirazlara da tabidir. Neticede bu kavram, modern Amerikan Protestanlığındaki belli bir eğilim için kullanılır. Artık Arapçada “الأصولي” (*uşûlî*) terimi, İngilizceden alınan bir taklit olarak kullanılmaktadır. Fakat bu kavram, hitap ettiği insanlar tarafından kabul edilen bir kavram değildir. Ben, çalışmamda bu terimi çok özgün bir anlamda kullanıyorum: “Orijinal metinsel kökenlere geri dönmek isteyen ve bu süreçte Orta Çağ’ın yüksek dinsel sentezlerini kasten görmezden gelen bir dinin modern taraftarları olan kimseler.” O nedenle bu kavramı, kendilerini “السلفي” (*salafî*) olarak adlandırma eğiliminde olan İslam gruplarının - “السلفية” (*salafîyya*)” ismiyle meşhur, dindar ataların takipçilerinin- yanı sıra benzer modern Hristiyan gruplar ve Stuart krallarının gazabından kaçıp Amerika’ya gelen Pürüten atalarını için de kullanıyorum.

Bunun gibi bir kitap, uzun yıllara yayılan bir bilgi birikimiyle vücut bulmuştur. Tuttuğum notlar, temelde belirli meseleleri ve alıntıları belgelendirmekte, mutlaka danıştığım bütün kaynakları içermemektedir; bilhassa da uzmanların genel olarak bileceği gerçekler (*fact*) noktasında. Bu nedenle okurların, daha genel kaynaklar için kullandığım kaynakların ve ilgili okuyucunun başvurmak isteyebileceği kitapların bir özetini sunduğum bibliyografyaya müracaat etmeleri gerekmektedir.